

RARITNÍ MATERIÁLY K POČÁTKŮM TURISTIKY V JESENÍKÁCH VE VĚDECKÉ KNIHOVNĚ V OLOMOUCI

Jiří Glonek

Úvod

Až do poloviny 19. století bývaly turistické aktivity většinou individuální záležitostí. V českých zemích se začíná tradice organizované turistiky pozvolna rozvíjet zhruba od 60. let 19. století. Tehdy je ovšem turistika brána pouze jako doplňková záležitost spolkové činnosti.

Vzorem pro veškeré ryze turistické spolky se stává v roce 1857 založený londýnský Alpine Club coby první organizace tohoto typu. Jen o pět let později (1862) vznikl i Deutscher und Österreichischer Alpenverein a právě britské alpinistické kluby a jejich německé a rakouské obdoby přímo ovlivnily i zakládání a charakter turistických spolků na našem území. Zakladatelský boom nastal zejména od 80. let 19. století – viz např. v roce 1880 založený Gebirgsverein für Böhmen, z něhož se vyvinul Österreichischer Riesengebirgsverein (Rakouský krkonošský spolek), který se osamostatnil v roce 1884. Vůbec prvním českým (myšleno národnostně) a ryze turistickým spolkem se stala Pohorská jednota Radhošť založená v roce 1884, zatímco největší a nejnámější česká organizace – Klub českých turistů – vznikla až v roce 1888.¹

Jesenická oblast v tomto smyslu nezůstávala nijak pozadu. O individuální turistice zde můžeme s jistotou hovořit od přelomu 18. a 19. století. K průkopníkům turismu patřili němečtí profesoři a studenti z Vratislavi, Opavy či Vidně a zejména lázeňští hosté z Gräfenbergu u dnešního Jeseníku, Lipové-lázně, Karlovy Studánky nebo ze starobyklých lázní ve Velkých Losinách. Ve výroční zprávě uveřejněné v prvním čísle spolkového časopisu MSSGV (Mährisch-Schlesischen-Sudeten-Gebirgs-Verein neboli Moravsko-slezský sudetský horský spolek – dále jen MSSGV), který stojí za vznikem organizované turistiky v Jeseníkách,² stojí: „První impuls k vytvoření horského spolku vyšel z blízkého Gräfenbergu, kde lázeňští hosté, nadšení z velkolepého panoramatu, které se nabízelo jejich pohledům, opakovaně vyslovovali přání, vypravit se do blízkých hor na exkurzi. Splnění těchto

¹ KAŠPAR, Ladislav: *Vznik a vývoj turistiky v českých zemích do roku 1914*, Praha 2007 (dizertační práce).

² K tomu i k celé historii MSSGV zevrubně viz DZIEDZIC, Marcin: *Morawsko-Śląskie Sudeckie Towarzystwo Górskie 1881–1945*. Wrocław 2006.

*prání stálo tehdy v cestě mnoho překážek.*³ Ostatně v čele spolku najdeme hned od počátku osoby jako Johann Ripper (zeť Vincenze Priessnitze), majitele lázni v Lipové Emanuela Schrotha (syna zakladatele Johanna Schrotha) nebo správce lázni v Karlově Studánce Schmidta.

Nejstarší klasická turistická mapa Jeseníků z roku 1881⁴

Již v oficiálních statutech MSSGV, které byly úředně schváleny 14. února 1881 (ovšem sepsány v prosinci 1880) se ve třetím paragrafu píše o záměrech spolku a o obširně koncipovaných záměrech, které měly jesenickou oblast díky ukrytému přírodnímu a dosud jen málo využitému bohatství hospodářsky pozvednout.⁵ Turistický ruch stál tehdy na prahu budoucího hektického rozvoje. K úspěšnému vývoji bylo zapotřebí kromě mnoha jiného obstarat i základní propagační materiály či rovnou solidní pomůcky v podobě turistických map a průvodců. A právě takto se zrodila první turistická mapa Jeseníků, kterou navrhl a nakreslil zakladatel MSSGV, nadporučík ve výslužbě Johann Ripper⁶ někdy v rozmezí let 1881–1882. Tento vcelku nenápadný, avšak raritní materiál dosud ležel ve VKOL bez povšimnutí (ostatně tak jako kvantum jiných z celé řady důvodů všeobecně opomíjených tisků 19. století). Mapa samotná není nijak vřocena. I když alespoň rámcovou dataci nám prozrazuje rukopisný přípisek o darování exempláře do tehdejší Studijní knihovny v Olomouci od jistého Wilibalda Müllera z 31. května 1882 (k němu viz níže).

Avšak výroční zpráva o činnosti MSSGV z pera tajemníka Victora Eichlera, uveřejněná v prvním čísle spolkového časopisu *Mittheilungen des MSSGV* z 2. července 1882 mj. uvádí:

„První starostí spolku bylo značení cest a vydání turistické mapy [Wegkarte]. Nemohlo k tomu být ovšem ihned přikročeno, neboť se nejprve muselo vyjednat s růz-

³ *Mittheilungen des mähr.-schles. Sudeten-Gebirgsvereines*. Freiwaldau, 1882, roč. [I.], č. 1 (z 2. července), s. 2.

⁴ Raritnost této mapy potvrzuje fakt, že samotný Marcin Dziedzic k ní neuvádí (v jinak velmi obsáhlé a fundované práci) žádné bližší údaje a vlastně pouze konstatuje její existenci na základě jedné informace z jubilejního čísla *Altwateru*, přičemž s politováním konstatuje, že se nepodařilo dohledat jediný exemplář. Viz *DZIEDZIC*, s. 349.

⁵ *Statuten des Gebirgsvereines der mähr.-schles. Sudeten und des Gesenkes*. Gräfenberg-Freiwaldau, 1882.

⁶ Johann Ripper (1830–1912), bývalý c. a k. přednosta okresního úřadu. Společně s Edmudem Rudolphem (1847–1930, c. a k. notář, který se v roce 1878 přestěhoval do Frývaldova, díky svému pobytu ve Vídni poznal organizovanou turistiku v Alpách a na základě toho dal podnět k založení MSSGV) založil MSSGV a stal se jeho prvním předsedou.

nými majiteli pozemků povolení ke značení cest [...].“ V mezidobí vyjednávání, které trvalo několik měsíců, využilo předsednictví spolku čas mj. k jednání o konkrétní velikosti a formě orientačních turistických tabulí (Wegtafeln), popř. jaké barevné značení a způsob jejich instalace zvolí. Výslovně zmíněna je při této příležitosti právě i Ripperova mapa s tím, že k ní bylo nutné vypracovat popis. Eichler dále uvádí: „[...] bylo dokončeno značení do čtyř hlavních bodů spolkové zájmové oblasti, a to na Praděd, k hostinci na Červenohorském sedle, na Šerák a do Rejvízu.“⁷

Takže se zdá, že první turistická mapa Jeseníků, k níž poskytl podklad Lito-
grafický ústav ve Vídni skrze Wilhelma Zoellera (Zölller), vznikla již někdy
ke konci roku 1881, neboť se k ní určitě vztahuje i údaj z pokladního výkazu
spolku za rok 1881. Celkový příjem činil 421,50 zlatých (viz členské příspěvky),
přičemž největší porci výdajů spolko značení tras (přes 258 zlatých), následují
výdaje za tiskoviny (přes 80 zlatých) a konečně suma za „*turistické mapy a ko-
lorování*“ (přes 47 zlatých).⁸ Mapa měla být následně rozeslána všem tehdejšími
členům spolku.⁹

K vlastní mapě je navíc přichycen leták o dvou stranách textu s nadpisem
Zur Beobachtung! (Ku zřeteli!), který podává základní informace o turismu
v oblasti Hrubého Jeseníku. Jde o vůbec nejrannější oficiální informační materiál
pro turisty v Jeseníkách z dílny MSSGV. Zcela určitě mohl být distribuován
i nezávisle na inkriminované mapě, avšak slouží i jako logická příloha k mapě.
Tento prototyp pozdějšího regulérního turistického průvodce mj. v základních
bodech splňuje předsevzetí spolku, obsažená v jeho statutech (viz paragraf tři).
Z pohledu výše uvedeného je zcela určitě namístě rozebrat si blíže obsah letáku,
přičemž úvodní pasáž ocitujeme celou:

„*Sudetský horský spolek ve své oblasti zaopatřil stávající cesty a stezky pro
lepší orientaci turistů barevnými tabulemi, které mají sloužit jako směrové tabule
[rozcestníky].“* Text dále pokračuje zevrubným popisem těchto tabulí (a pro-
totypem značení užívaného v Jeseníkách aj.), přičemž je doplněn i o názorný,
byť jednoduchý, náčrtek: „*Tabule jsou obdélníkové, 20 cm dlouhé a 12 cm široké
a skrze diagonálu jsou rozdělené na dva trojúhelníky. Tyto jsou natřeny různými
barvami, takže úplně nahrazují popsané směrové tabule. Přitom špice jednoho troj-
úhelníku směřuje k požadovanému cíli a další roh zpátečním směrem.*“ Následují
čtyři příklady, které mají zvolené značení blíže osvětlit – cílem túry je tak hora

⁷ *Mittheilungen des MSSGV*, 1882, roč. [I.], č. 1 (z 2. července), s. 2.

⁸ Tamtéž, s. 3

⁹ *Jubiläums-Nummer 1881-1911. Altwater. Organ des mährisch-schlesischen Sudeten-Gebirgs-Vereines.* Freiwaldau, 1911, roč. XXIX, č. 3, s. 74.

Praděd, hostinec na Červenohorském sedle, hora Šerák a osada Rejvíz, čili stejná místa jmenovaná Eichlerem. Všechny zmíněné lokality můžeme zároveň označit za oblíbené prvotní cíle turistů v oblasti Hrubého Jeseníku, a to ještě v období před rozvojem organizované turistiky. Na závěr je umístěn výčet 16 míst, kde se může náruživý turista doptat na potřebné informace (čili jde o jakási turistická infocentra, zmíněná již ve stanovách). Pasáž je doslova uvozena větou: „*Dobří a spolehliví turisté čili průvodci jsou k doptání v [...].*“ V samotném závěru letáku je umístěna poznámka: „*Ve Švýcarsně, Ovcárně, v hospodě na Vřesové studánce a v hospodě na Červenohorském sedle se dostane strava a nocleh, ve Františkově myslivně (při túře z Vernířovic na Praděd) se dostane pohostinného přijetí, přesto se zde nemůže přenocovat. K pohodlí turistů je připraven u pana Franze Neugebauera v Gräfenbergu (Annenhof) k vyjíždkám osel.*“

Na samotné mapě je zachyceno celkem 11 prvotně vyznačených turistických tras, přičemž jde zhruba o 80–100 km. Vyznačen byl již celý úsek hlavního hřebene od Ramzovského sedla přes Červenohorské sedlo, Praděd, Petrovy kameny až po Skřítek (i když až přímo tam oficiální značení tehdy ještě nevedlo, neboť pod Ztracenými kameny uhýbalo do Vernířovic). K sekundárnímu ručnímu kolorování, a tedy k vyznačení dotyčných tras bylo použito následujících barev: červená, černá, bílá, žlutá, modrá a zelená. Mezi centra, kde se protínalo více tras, patřily Šerák, Červenohorské sedlo, Švýcarsna a Praděd.

V souvislosti s výše uvedeným vyjednáváním o značení turistických chodníků s majiteli pozemků není bez zajímavosti, že všichni relevantní vlastníci byli již v roce 1882 počtění čestným členstvem v MSSGV. Šlo o vůbec první takto oceněnou skupinu osob a o jasné poděkování za prokázanou vstřícnost. Mezi vyznamenanými tudíž figurovali Lichtensteinové, Harrachové, Kleinové, Řád německých rytířů, tehdejší představitel vratislavského biskupství kardinál Robert Herzog, nejvyšší slezský zemský úředník Marquis de Baquehem aj.¹⁰ Ostatně můžeme to považovat i za velmi chytrý, diplomatický a hlavně prozíravý tah ze strany spolku vůči velkým pozemkovým vlastníkům v samotném srdci spolkové činnosti (tedy v oblasti kolem hlavního hřebene, kde také procházela nejen zemská hranice mezi Moravou a Slezskem, ale právě i hranice bývalých panství).

Special-Karte der mährisch-schlesischen Sudeten z roku 1892

VKOL rovněž přechovává v pořadí druhou turistickou mapu Jeseníků a okolí (sig. 20.122). S ohledem na další analýzu byla nutná především její přesná datace, neboť ta i přes jinak podrobné bibliografické údaje u mapy chyběla. K vyře-

¹⁰ Viz 1881–1931. *Altwater. Festschrift zur 50-Jahrfeier ds Sudetengebirgsvereines*. Freiwaldau, 1931, s. 21.

šení otazníku stačilo bedlivě prostudovat jednotlivá čísla spolkového časopisu *Altwater*, který nám zároveň odhalil poměrně zajímavé okolnosti jejího vzniku.¹¹

Přínejmenším již od přelomu let 1885/1886 a konkrétněji během roku 1889 se začalo uvnitř spolku diskutovat o nové aktuální a hlavně přesnější turistické mapě spolkové oblasti, která by plně uspokojila stoupající nároky milovníků hor.¹²

Vůbec první konkrétnější zmínkou o mapě je úvodník pod názvem *Einladung zur Subscription auf die Spezialkarte der mähr.-schles. Sudeten* z 1. ledna 1892,¹³ přičemž inkriminovaná zpráva od předsednictva MSSGV je datována už do poloviny října 1891. Z jinak poměrně krátkého, leč hutného textu vysvítá, že úmysl vydat novou spolkovou mapu se začal naplňovat od léta roku 1891: „*Se zřetelem na závěry našeho letošního valného shromáždění¹⁴ jsme zahájili jednání na vydání speciální mapy naší spolkové oblasti u olomouckého nakladatele a knihkupce Eduarda Hölzela. Mapa byla sestavena z devíti známých mapových listů generálního štábu a rozprostírá se na severu až za Žulovou [v orig. Friedeberg], na západě až po Králíky [v orig. Grulich], na východě až po linii Gluchołazy - Vrbno pod Pradědem - Andělská Hora [v orig. Ziegenhals - Würbenthal - Engelsberg] a na jihu po Rýmařov [v orig. Römerstadt].“ Přestože již došlo ke stanovení ceny pro předplatitele,¹⁵ nešlo ještě o definitivní verzi, neboť jeden exemplář mapy měl být dán, na přání jednotlivých sekcí spolku, k nahlédnutí a k případnému připomínkování. Mapu o rozměrech 64×67 cm měl realizovat Vojensko-geografický institut ve Vídni v měřítku 1 : 75 000.*

Z následných reakcí uveřejněných v časopise *Altwater* je patrné, že předsednictvo neočekávalo ve věci připomínkování tak živou a místy i tvrdou diskuzi. Již v následujícím čísle z 1. března 1892 je s notným zpožděním otištěn výťah ze 120. zasedání předsednictva spolku proběhlého 28. října 1891, kde je věnován nezanedbatelný prostor právě četným připomínkám. Čilá diskuze se rozpoutala mj. o to, zda do mapy zanést i současné značení cest, popřípadě jakou metodu při tom zvolit. Původně se pravděpodobně počítalo s barevným odlišením jed-

¹¹ K tomu v nástinech též DZIEDZIC, s. 348–350.

¹² Viz kupř. *Altwater. Organ des mährisch-schlesischen Sudeten-Gebirgs-Vereines*. Freiwaldau, 1886, roč. IV, č. 1, s. 14–15; *Altwater*, 1889, roč. VII., č. 6, s. 43; *Altwater*, 1890, roč. VIII., č. 3, s. 18.

¹³ *Altwater*, 1892, roč. X., č. 1 (z 1. ledna), s. 1.

¹⁴ Valné shromáždění proběhlo 29. srpna 1891 ve Frývaldově (Jeseníku). Viz *1881–1931. Altwater. Festschrift*, s. 15.

¹⁵ Cena pro předplatitele, kteří si mapu objednali do 31. prosince 1891, měla činit buď 90 kr. za exemplář „v elegantním obale“ (později již 1 zl. 40 kr.), nebo 1 zl. 50 kr. za exemplář na plátně (později 2 zl.).

notlivých turistických tras dle aktuální skutečnosti. Objevily se ale oprávněné námitky, že takto dojde k brzkému zastarání: „[...] *poněvadž bývá prováděno nové značení a staré bývá často odstraněno [...].*“ Problém ostatně nepřímo odkazuje na stále přetrvávající (a s ohledem na překotné budování i pochopitelnou) neustálenost v celkovém systému značení v Jeseníkách. Předsednictvo předložené výhrady akceptovalo a rozhodlo o barevně jednotném značení tras v mapě. Mezi další případné korekce patřila taktéž možnost zařadit dodatečně na mapu i tzv. javornickou oblast (tj. podstatnou část Rychlebských hor), neboť jak už bylo výše uvedeno, měla mapa na severu sahat pouze k Žulové.¹⁶

Prozatím bylo rozhodnuto, že všechny připomínky se do mapy zapracují pokud přitom nedejde k podstatnému navýšení nákladů. Vše měla vyřešit porada konaná 24. ledna v Olomouci za účasti císařského rady Gräsera coby majitele firmy Hölzel, dále prezidenta spolku MSSGV Philippa Kleina¹⁷ a konečně Heinricha Klotze jako zástupce předsedy šumperské sekce.¹⁸ Zde se dohodlo:

1. značené cesty budou na mapě vyznačeny červenou linií,
2. pro snadnější výpočet vzdáleností bude mapa obsahovat i tzv. Carreaux čili čtvercovou síť o velikosti polí po 1 cm (= 1 000 kroků neboli 750 metrů),
3. vysvětlující legenda bude přiložena na okraj mapy,
4. nová mapa bude obsahovat také javornickou oblast.

K největší kontroverzi v otázce mapy došlo mezi nyskou sekcí a firmou Hölzel. Důležitým faktorem, který celou záležitost z velké části ovlivnil, byl jistý informační šum a zbytečná nedorozumění, pramenící z tehdy stále omezených možností komunikace. Den před výše uvedeným rozhodnutím (tedy 23. ledna) totiž v Nyse zasedal generální sekční sněm, na kterém zazněla stížnost, že do nově vydané mapy údajně nebudou zahrnuty jejich připomínky a přání. Členové sekce se cítili z celé věci natolik odstrčeni, že dokonce naznačili možnost finanční rebelie. Pohrozili dokonce pozastavit odvod části členských příspěvků, za čímž se skrývá jasná narážka na neustále doutnající finanční spory ohledně odevzdávání sekčních příspěvků do centrální pokladny, odkud se jednotlivým

¹⁶ *Altwater*, 1892, roč. X., č. 2 (z 1. března), s. 14.

¹⁷ Philipp Klein (1851-1916), rodák z Horních Hoštic (Ober-Gostitz) u Javorníku, mj. starosta Frývaldova a čelný člen řady dalších spolků, jinak také majitel známé frývaldovské kavárny, která byla první ve městě (1839), ale i nositel rytířského Řádu Franze Josefa I. Viz KETTNER, Adolf: *Ehrenhalle des politischen Bezirkes Freiwaldau*, Freiwaldau 1904, s. 57-58 (VKOL sig. 112.836).

¹⁸ *Altwater*, 1892, roč. X., č. 2, s. 14.

sekcím zpětně vracela jen část, což dlouhodobě vyvolávalo opakované neshody uvnitř MSSGV.¹⁹

Celou nepřijemnou situaci se pokusil na stránkách Altvateru vysvětlit samotný Eduard Hölzel dopisem psaným 2. dubna 1892. Zde jednoznačně odmítl nyské stížnosti jako neodůvodněné, neboť jednotlivé sekce MSSGV obdržely k připomínkování pouze a jen zkušební výtisk (Probedrucke), a nikoli finální podobu mapy. Zároveň ale dotyčné upozorňuje, že není možné zohlednit bezplatně veškeré připomínky a pokračuje: „*Co se týče někdejší úpravy mapy, jak známo byla obstarána od C. k. Vojensko-geografického institutu ve Vídni, kartografického ústavu, požívajícího světového věhlasu, takže vás můžu ujistit, že mapa ustojí kritické názory od subskribentů nyské sekce.*“²⁰

Ještě ve stejném čísle Altvateru k tomu vyšla reakce z pera předsedy nyské sekce Wilhelma Carla Galliena (jinak mj. ředitele reálného gymnázia v Nyse): „*Na posledním spolkovém generálním sněmu ve Frývaldově se projednávala otázka spolkové turistické mapy. K tomu bych chtěl jménem sekce vysvětlit, že je bezpodmínečně nutné, aby nová mapa obsahovala značení turistických cest skrze červenou barvu, neboť jinak nemá pro většinu turistů smysl. Nyní zasláný subskripční list a zkušební tisk k nahlédnutí neobsahuje žádné vyznačené cesty. V lednu se k tomu vyjádřil sekční generální sněm s tím, že mapu nemůže doporučit svým členům, jelikož zde nebyly zohledněny názory a přání sekce. Je pro mě nepochopitelné, jak se tímto může cítit firma Hölzel dotčena. Sekce chtěla pouze vyvolat o těchto otázkách novou debatu v předsednictvu spolku.*“²¹

Očividné nedorozumění (viz výše uvedená dohoda z 24. ledna 1892) tak uzavřela až pozvánka na obnovenou subskripci „*speciální mapy moravsko-slezských Sudet*“ otištěnou v úvodu třetího čísla Altvateru z 1. května 1892. Veškeré náležitosti zůstávaly totožné (rozměr, měřítko aj.) s tím, že mapa bude dle dohody zohledňovat všechny čtyři výše uvedené body, přičemž zkušební výtisk ještě bez značení a kvadratické sítě bude opět k nahlédnutí v jednotlivých sekcích. „*Mapa bude hotova k vydání v první polovině května.*“²²

¹⁹ Tamtéž, s. 14–15.

²⁰ *Altvater*, 1892, roč. X., č. 3 (z 1. května), s. 29–30.

²¹ Tamtéž, s. 30.

²² Tamtéž, s. 21. Nově stanovená cena pro předplatitele, kteří si mapu objednali do 30. dubna 1892, měla činit buď 1 zl. 10 kr. za exemplář „*v elegantním obale*“ (později již 1 zl. 60 kr.), nebo 1 zl. 70 kr. za exemplář na plátně (později 2 zl. 20 kr.). Exemplář z VKOL evidovala knihovna určitě od 6. července 1892 (viz rukopisný příspěvek na příslušném lístku generálního katalogu).

Pro celou kauzu je příznačné, že jak pozvánka na obnovenou subskripci, tak výměna názorů mezi Hölzelem a Gallienem byla otištěna ve stejném čísle časopisu.

Mapa ve svém výsledku musela uspokojit všechny kritiky, neboť bez výhrad reflektovala přání MSSGV. Nad rámec dohodnutého obsahovala při okrajích rámu i zeměpisnou síť a tamtéž nechyběly ani údaje o nadmořské výšce.

Porovnáme-li obě rané klasické turistické mapy Jeseníků (tj. první z roku 1881 a v pořadí druhou z roku 1892), pak vidíme jak obrovského boomu dosáhl spolek MSSGV ve značení turistických chodníků zhruba během pouhé jedné dekády. Zběžná analýza totiž ukazuje, že v této relativně krátké periodě došlo k cirka pětinasobnému nárůstu, takže v inkriminovaném roce 1892 již byla celá zájmová oblast Hrubého Jeseníku, ale i Rychlebských hor a Kralického Sněžníku protkána sítí přibližně 480–500 kilometrů vyznačených cest.²³

Za dohru celého náročného podniku, která ozřejmuje nejen snahy MSSGV v oblasti vydávání turistických map, ale i ostatních turistických spolků v Rakousku-Uhersku, můžeme považovat krátkou zprávu uveřejněnou v časopise *Altwater* (vydání z 1. července 1892) samotným hlavním redaktorem a čelným představitelem MSSGV Adolfem Kettnerem.²⁴ C. a k. Vojensko-geografický institut ve Vídni zaslal do redakce *Altwateru* následující zprávu datovanou 27. června 1892: „V průběhu letošního jara byla korespondenční cestou sesbírána veškerá přání a připomínky turistů a přátel přírody ze všech rakouských alpských zemí a od horských spolků o provedeném značení cest a o stavbách ochranných přístřešků a chat. Toto vše bylo nad očekávání přeneseno na bohaté materiály – mapy generálního štábu v měřítku 1 : 75 000. V důsledku neobyčejného ohlasu, kterými jsou tyto důležité novinky pro turisty, existuje také záměr pokračovat v zakreslování značených cest rovněž v oblasti moravsko-slezských Sudet, aby také tyto země a turisté či přátelé přírody měli příležitost k lepšímu cestování, protože toto bylo bohužel v těchto krajích dosud nepřilíš doceňováno.“ Kettner v závěru dodává: „Samozřejmě byl tento záměr maximálně podporován coby důležitá záležitost spolku.“²⁵

²³ Mapa navíc zachycuje i sedm teprve projektovaných turistických stezek.

²⁴ Adolf Kettner (1849–1932), řidičí učitel – mj. divčí měšťanky ve Fryvaldově, jeden ze zakladatelů a první kustod frývaldovského městského muzea, jinak čínorodý vlastivědný badatel a publicista, čestný předseda spolku MSSGV a dlouholetý redaktor spolkového časopisu *Altwater*.

²⁵ *Altwater*, 1892, roč. X., č. 4 (z 1. července), s. 41.

První turistický průvodce z roku 1883

O tom, co předcházelo velmi ambicióznímu projektu sepsání spolkového turistického průvodce, se opět dovidáme ze stránek spolkového časopisu. I zde je cenná jinak nenápadná informace z již několikrát citované výroční zprávy Victora Eichlera, kde se v souvislosti se značením prvních cest a vydáním první Ripperovy turistické mapy uvádí: „*To ale spolkovou pokladnu zcela vyčerpalo, takže předsednictvo bylo k jeho lítosti nuceno se vyvarovat dalších velkých výdajů a posunout provedení významných prací.*“²⁶ K těm Eichler zařadil nejen stavební investice jako zřízení tzv. pyramidové rozhledny a ochranného přístřešku na Pradědu nebo zamýšlené vybudování vlastní chaty u Ovčárny (a sice nedaleko Petrových kamenů), nýbrž „*konečně*“ i vydání průvodce. Zdá se však, že i přes momentální finanční tíseň, považovalo vedení spolku vydání průvodce za prioritu, neboť se jím vzápětí, tj. 2. července 1882, zabýval generální spolkový sněm. Již tehdy je průvodce spojován s osobou Wilibalda Müllera, rodáka ze slezských Vlčic (Wildschütz) u Javorníka, který mimo jiné v letech 1892–1915 vedl bývalou Studijní (dnes Vědeckou) knihovnu v Olomouci.²⁷ Müller navíc patřil k zakládajícím členům olomoucké sekce MSSGV (zal. 1881), kterou v letech 1881–1884 vedl.²⁸ „*Pan W. Müller – Olomouc, referoval o nákladech na vydání průvodce MSSGV. Po velmi podnětné debatě bylo rozhodnuto přenechat rozhodnutí nad touto otázkou sněmu delegátů v srpnu tohoto roku.*“²⁹ Sněm měl proběhnout v Bruntále 20. srpna, ale v zápise publikovaném ve spolkovém časopise není o rozhodnutí žádná zmínka.

Nicméně v devátém čísle Mittheilungen z 20. června 1883 uveřejňuje W. Müller poděkování všem osobám, které mu byly nápomocny při sestavování průvodce,³⁰ a vzápětí (tj. v srpnu) se tamtéž objevuje i první reklama v inzertním oddělení, takže rok 1883 coby datum vydání prvního turistického průvodce

²⁶ *Mittheilungen*, 1882, roč. [I.], č. 1 (ze 2. července), s. 2.

²⁷ Bliže např. SMEJKAL, Bohuslav: *Státní vědecká knihovna v Olomouci 1566–1966*, Olomouc 1966, s. 11–12; KETTNER, *Ehrenhalle*, s. 110–112.

²⁸ Od roku 1885 je evidován jako řadový člen frývaldovské sekce. Viz *Altwater*, 1885, roč. III., č. 12, s. 193–194.

²⁹ *Mittheilungen*, 1882, roč. [I.], č. 2 (ze 17. srpna), s. 6.

³⁰ Tamtéž, č. 9 (z 20. června), s. 10.

MSSGV můžeme pokládat za jasně prokázaný.³¹ Jen pro zajímavost – nakladatelství A. Blažek, tedy vydavatel, nabízel průvodce za dva zlaté.³²

Vlastní dílo začíná předmluvou autora, v níž o výsledné práci hovoří jako o rádcí a průvodci po městech, údolích a horách spolkové oblasti, přičemž zdůrazňuje, že to není pouze jeho počín, nýbrž z velké části mnoha spolupracovníků z jednotlivých sekcí. Byť se všichni maximálně snažili o přesnost a autenticitu, nevyklučuje ani možnost případných omylů či nepřesností. Proto dotyčné žádá, aby mu tyto chyby oznámili, neboť vše bude následně uvedeno na pravou míru ve druhém vydání. V závěru ještě jednou děkuje všem spolupracovníkům a přesto, že nechce konkrétně všechny jmenovat, uvádí Ignaze Machanka „*laskavého poetu a znamenitého znalce našich hor*“, dále Antona Langeru z Branné, Wilhelma Arbtera ze Šumperka a Jos. Heimanna z Javorníku. Samotný závěr končí přáním: „*Möge das Büchlein Vielen eine Freude machen und unserem Gebirge viele neue Freude werben!*“.

Průvodce je rozdělen do tří hlavních bloků na všeobecnou část, speciální část a vysokohorské túry. Všeobecná část (Allgemeiner Theil) pojednává na celkem 43 stranách o orografii, hydrografii, přírodopisu (mineralogie, botanika, zoologie) a klimatu sledované oblasti.³³ Tyto hlavní okruhy jsou dále členěny podle témat či lokalit.³⁴ Pasáž končí zajímavým finančním údajem, neboť uvádí, že nenároční turisté si v kterékoli části „*našich hor*“ pohodlně vystačí s denními výdaji tří až čtyř zlatých – šest až osm marek (vyjma lázeňských míst v období sezony).

³¹ Údaj o datu vydání totiž na titulním listu i v celém díle chybí. Rok 1883 se jinak vyskytuje i na starém katalogizačním lístku tzv. generálního katalogu VKOL s tím, že titul do knihovny patrně věnoval 1. března 1884 samotný autor. Navíc W. Müller na katalogizační lístek 14. května 1890 vepsal poznámku, která vysvětluje, proč svazek neobsahuje v titulním listu inzerovanou mapu i s jízdním řádem drah pro rok 1883, nýbrž jako náhradu připojenou *Reise-Karte durch die Mährisch-Schlesischen Sudeten* (viz soupis). Datum 1883 uvádí i přehled Fr. Peschela (*Die Entwicklung des Vereines in Zahlen, 2. část – Wirtschaftliche Leistungen des Vereines*) coby součást knihy *1881–1931. Altwater. Festschrift zur 50-Jahrfeier ds Sudetengebirgsvereines*, s. 18.

³² *Mittheilungen*, 1883, roč. [II.], č. 2 (ze srpna), viz nestránkovaná příloha Umschlag und Inse-
rentheil.

³³ Zde uvádí i nejhodnější termíny pro túry během roku zejména s ohledem na srážky. Při špatném počasí mj. nabádá k setrvání s tím, že po třech dnech nečasu se obvykle čtvrtý den vyčesí. Rovněž výslovně připomíná, čím by měl být vybaven každý turista: pevným vlněným pláštěm jako ochranou před deštěm a chladem, dále dobře padnoucími (ale ne příliš těsnými) nepromokavými botami se silnou podešví.

³⁴ V orografické části (zde průvodce vychází z prací prof. Kořistky) např. na dva hlavní horopisné celky, a sice Kralický Sněžník (Spieglitzer Schneegebirge), kam řadí např. i Rychlebské hory (Reichensteiner Gebirge), a Jeseníky (Gesenke) s řadou dalších podcelků. Hydrografická část se zvlášť věnuje pramenům, močálům a bažinám, potokům a řekám, ale i vodopádům.

Speciální (Specieller Theil) nejrozsáhlejší část průvodce tvoří na stranách 44–175 v podstatě textové topografické jádro s úvodní poznámkou o obkroužení zájmové oblasti spolku železničními tratěmi,³⁵ výčtem poštovního spojení (včetně časů odjezdů a cenových tax), popisem způsobu turistického značení³⁶ a seznamem dostupných průvodců a nosičů. Ten se oproti seznamu z informačního letáku přiloženého k první turistické mapě z roku 1881 rozšířil z 16 na 18 lokalit.³⁷ Dle průvodce se turisté mohli přímo na horách ubytovat na Švýčárně, Ovčárně³⁸ (zde měli očekávat pouze „*skrovný komfort*“), v hostinci

³⁵ Za nejnižší důležitý komunikační bod je v tomto smyslu uvedena Olomouc, dále za nejsevernější Camenz (dnes Kamieniec Zabkowicki), za nejzápadnější trať Camenz–Mittelwalde (dnes Międzyzlesie) a za nejvýchodnější Krnov (Opava).

³⁶ Zde je patrný jistý posun od prapůvodní podoby značení – forma zůstala stejná, ale došlo ke zvětšení informačních tabulí z rozměru 20×12 na přehlednější 30×18 cm. Značení je v průvodci podrobněji popsáno, přičemž je uvedeno sedm příkladů. Jde tedy o stejný návod, který byl použit v přiloženém letáku u první turistické mapy Jeseníků z roku 1881 (viz výše). Viz MÜLLER, s. 47–49. Později spolek začal používat značení v podobě kosočtverců, jejichž špiče sloužily jako směrovky. Stejný typ značení měl od MSSGV přebrat i Erzgebirgs-Verein. Viz *Jubiläums-Nummer 1881–1911. Altwater*, s. 74. Jinak ke značení podrobně též DZIEDZIC, s. 139–159.

³⁷ Pro zajímavost cituji v plném rozsahu: „*Dobří a spolehliví turističtí průvodci, případně nosiči jsou k doptání v:*“

1. Altstadt: beim Sections-Obmann Herrn Adolfa Winter
  2. Dittershof: beim Mühlenbesitzer Edmund Plischke und im Gasthause
  3. Engelsberg: beim Fabrikanten Rud. Kühnel, Gemeinderath F. Schindler
  4. Freiwaldau: im Hotel zur Krone (Edm. Wolf)
  5. Freudenthal: im Hotel des J. Schindler und des Joh. Thiel
  6. Gabel: beim Gastwirt Joh. Nickmann
  7. Jauernig: im Hotel zum Kronprinzen
  8. Karlsbrunn: beim Badeverwalter Schmidt und in der Restauration
  9. Klein-Mohrau: beim Gastwirt und Gemeindegemeindecetär Gäbel
  10. Lindewiese: im Gasthaus des F. Weidlich
  11. Ober-Lindewiese: im Gasthaus zur gezogenen Kanone
  12. Ramsau: in der Glashütte und im Wirtshause an der Grenze
  13. Reihwiesen: im Gasthaus zum Seehirten
  14. Thomasdorf: im Gasthaus und beim Kaufmann Wilh. Plischke
  15. Waldenburg: im Gasthaus des E. Weiser
  16. Wermisdorf: beim Bürgermeister
  17. Winkelsdorf: im Gasthause des Herrn Heckel
  18. Würbenthal: bei Adolf Hackenberg, Hotelier
- Viz MÜLLER, s. 49–50.

³⁸ Ovčárna mohla tehdy poskytnout přístřeší a nocleh pro asi 30 osob. Turisté si zde mohli najmout i průvodce. MÜLLER, s. 83–84. MSSGV, jak uvádí průvodce, se zde snažilo ještě během léta (1883) částečně zlepšit spartánské zázemí. Plánovalo např. urychlené pořízení drátěných

na Červenohorském sedle³⁹ a na Vřesové studánce (zde mohli počítat s „dobrou restaurací a nenáročnou noclehárnou“). Na všech těchto místech byla k dostání i strava. Při návštěvě Františkovy myslivny se mohli dočkat pouze pohostinného přijetí nikoli možnosti přenocování.⁴⁰

Vlastní místopisná část zahrnuje výčet 26 hlavních lokalit uvnitř spolkové zájmové oblasti, k nimž je přiřazen kratší či rozsáhlejší informativní popis, zohledňující historický vývoj, dopravní dostupnost nebo služby (zejména možnost ubytování – v mnoha případech i včetně cen). Inkriminované pasáže mají za cíl zejména upozornit zájemce na rozličné pamětihodnosti, přírodní zajímavosti (např. botanická či mineralogická místa) aj., kam se může eventuální výletník vypravit. Samozřejmě přitom nechybí ani návrhy typických turistických tras, kterých je zevrubněji popsáno cirká na 120 (plus mnoho dalších stručně v textu). Jde přirozeně jen o selektivní výběr, nikoli o vyčerpávající přehled tehdy vyznačených cest.

Totéž platí o poslední pasáži, která speciálně pojednává o hřebenových túrách (Hochgebirgstouren). Text na stranách 176–191 nabízí 24 hlavních tras s řadou podružných variant. Ihned v úvodu se nachází doporučující poznámka: „Pro toho, kdo není zběhlý v putování podle mapy, a při nejistém počasí, se každému doporučuje vzít si průvodce a opatřit si do batohu studené jídlo a polní láhev vína.“⁴¹ Stejně jako v předešlém oddílu i zde průvodce zásadně udává časovena náročnost na úkor kilometráže tak, jak je to ostatně obvyklé i dnes, zejména u vyšších pohoří. U jednotlivých túr je navíc obsažena i charakteristika obtížnosti (kupř. „jen pro velmi zdatné turisty“ apod.), popřípadě se výslovně doporučuje využít služeb znalého průvodce (např. u túry z Rejvizu přes tzv. Pásmo Orlíka do Videlského sedla a dále).

---

matraci na Švýcárně i Ovčárně a zlepšit se mělo i stravování na Ovčárně po vzoru Švýcárny. Během léta 1883 se počítalo i s provedením stavby ochranného přístřešku na Pradědu. Viz MÜLLER, s. 187.

³⁹ Zdejší hostinec Josefa Vötha měl pro přenocování turistů připraveno pět samostatných lůžek a k tomu bylo k dispozici dalších 15 míst přímo ve výčepu, kde mohli dotyční přečkat noc na slavnících (tato varianta zahrnovala i polštáře a deky). V případě nouze se mohlo nocovat i na seně. Hospodský měl stále v zásobě sudové i lahvé víno, loučenské pivo, kávu i maso aj. Viz MÜLLER, s. 188.

⁴⁰ MÜLLER, s. 50. Toto upozornění je ale na jiném místě poněkud negováno, neboť při popisu tzv. vysokohorské túry je u Františkovy myslivny výslovně uvedeno: „Gutes Nachtlager, Bier, Kaffee“, přičemž o několik stran dále tuto možnost opět zamítá. Viz MÜLLER, s. 178 a 184. Možnost ubytování na Alfrédově chatě není uváděna vůbec. Autor zde zmiňuje pouze možnost se občerstvit.

⁴¹ MÜLLER, s. 176 (poznámka pod čarou).

V samotném závěru průvodce, který je zachován v původní vazbě⁴² z červené textilie s vyzlaceným názvem a černě protlačovaným motivem horské krajiny s kaplí (patrně jde o zjednodušující ztvárnění Vřesové studánky), nechybí ani folium s podrobným obsahem a navíc i s 11 listy dobové inzerce se zaměřením na turisty,⁴³ lázeňské hosty či ubytovací kapacity regionu atd.

V roce 1886 se kvalitní průvodce dočkal nového, leč nezměněného vydání. Pouze červenou obálku nahradila žlutá.⁴⁴

Další jeseničtí průvodci⁴⁵

Po Müllerově prvním turistickém průvodci následovala dle dosud zjištěných údajů jistá odmlka, ale již od počátku 90. let 19. století je trh, řečeno s nadsázkou, zaplněn dalšími turistickými průvodci po oblasti „*moravsko-slezských sudetských hor*“. Ve VKOL se nám dochovalo nejméně pět exemplářů klasických turistických průvodců.

V pořadí dalším stěžejním jeseničtím turistickým průvodcem byl *Führer durch das Altvatergebirge* z pera Josefa Scholze. Dílo vyšlo v dnešních Gluchoňázech (Ziegenhals, pruské Slezsko) u Carla Roella v roce 1890.

Za jeho zrodem stála prvotní iniciativa opět zástupce olomoucké sekce – zemského úředníka Josefa Haiera (psán též jako Hayer), který s návrhem na vydání opraveného nového průvodce vystoupil 15. září 1889 na jednání sněmu delegátů MSSGV konaného v Šumperku. Hayer argumentoval naléhavou potřebností vydat další materiál komplexně popisující spolkovou oblast, neboť dosud k tomu existuje jen jediná kniha (viz Müllerův průvodce). Všechny ostatní práce označuje za podružné.⁴⁶

Bohužel na analýzu Scholzova průvodce ani na rozbor ostatních materiálů, které se týkají rozvoje turistiky v Jeseníkách, již nezbývá prostor. Prozatím alespoň odkazují na příložený soupis s tím, že se budu i v budoucnu tématem zabývat.

⁴² Při spodním okraji zadní desky je zachován vytlačený text, který nám dovoluje ztotožnit tuto knihvazačskou práci s osobou tiskaře a nakladatele průvodce – frývaldovského A. Blažka.

⁴³ Např. několik reklam frývaldovského tiskaře, knihvazače, vydavatele, antikváře a obchodníka s knihami, uměním, hudebninami a jiným zbožím A. Blažka se sídlem „*vedle hotelu Kretschmar*“, který turistům nabízel mj. dalekohledy (první typ za 2 zl. 40 kr, druhý za 1 zl. 50 kr.) i kapsení kompas s měřičem povětrnostních podmínek.

⁴⁴ DZIEDZIC, s. 342.

⁴⁵ K tomu též DZIEDZIC, s. 342–348.

⁴⁶ *Altvater*, 1889, roč. VII., č. 6, s. 43; 1881–1931. *Altvater. Festschrift zur 50-Jahrfeier ds Sudetengebirgsvereines*, s. 18.

Na závěr můžeme konstatovat, že dodnes opomíjené Jeseníky se zařadily díky péči MSSGV na čelné místo v rozvoji organizované turistiky v českých zemích po bok Krkonoš. Zatímco ve vydávání turistického spolkového časopisu Jeseníky ještě za Krkonošemi nepatrně zaostaly (v Krkonoších od 1881, v Jeseníkách od 1882), pak u první klasické turistické mapy byl již rok vydání totožný (1881), přičemž ve vydání prvního ryze turistického spolkového knižního průvodce měly Jeseníky už pětiletý náskok (Jeseníky 1883, Krkonoše 1888).⁴⁷

Turističtí průvodci jesenícké oblasti do roku 1900 ve VKOL

1. MÜLLER, Wilibald: *Führer durch die mähr.-schles. Sudeten. Im Auftrage des Mähr.-schles. Sudeten-Gebirgsvereines. Mit einer Karte des Vereinsgebietes im Masstabe von 1:200 000.* Freiwaldau, A. Blažek, [1883]; rozsah: [2] ff., 191 s., [3], [11] ff.; rozměr: 16,2×11×1 cm. Ke knize přiloženo: *Reise-Karte durch die Mährisch-Schlesischen Sudeten. Im Maasstabe vom 1 : 200 000, vierte Auflage* [na vlastní mapě Neue verbesserte Auflage; kartografický podklad viz signování: Geogr. Lith. Inst. v. C. Korbgeweit, Berlin]. Freiwaldau, Druck und Verlag von A. Blažek, [cca 1887/1888]. VKOL sig. 19.886. Původní vazba – červená textilie s vyzlaceným názvem a černě protlačovaným motivem horské krajiny s kaplí (snad zjednodušená Vřesová studánka), mramorovaná ořízka, žlutě laděné předsádky a přidešti, hřbet rovněž s vyzlaceným názvem. Mimo vlastní text obsahuje i reklamy.
2. SCHOLZ, J.: *Führer durch das Altwatergebirge, durch Freiwaldau, Lindewiese, Ziegenhals, Zuckmantel, Reihwiesen, Einsiedel, Würbenthal, Karlsbrunn, Goldenstein, Altstadt und das Glatzer Schneebergs-Gebirge. Mit einer Karte [chybí!].* Ziegenhals, Verlag von Carl Roelle [Druck von Adolf Auerbach, Ziegenhals], [1890]; rozsah: V, [1], 166 s.; rozměr: 15×10,4×0,7 cm. VKOL sig. 19.890. Datace mj. viz přípisek: 13. 8. 1890 d. d. Centralvorstand d. Sud. Geb. Vereins v. Freiwaldau-Gräfenberg. Mimo vlastní text obsahuje i reklamy.
3. RIPPER, J.–KETTNER, Adolf: *Wegweiser für Touristen im Vereinsgebiete des mähr.-schles. Sudetengebirges. Unter Mitwirkung der Sectionsleitungen in Jauernig, Neustadt, Olmütz, Sternberg, Schönberg und Zuckmantel.* Freiwaldau, MSSGV, 1891 [tisk Aug. Strasilla, Troppau]; rozsah: 32 s.; rozměr: 15×9,5×0,1 cm. VKOL sig. 61.480.
4. KLOTZ, Heinrich–REINSCHMIED, Franz: *Touristen-Rathgeber zur leichteren Orientirung für Besucher des mähr.-schles. Sudeten-Gebirges.* Mähr. Schönberg, selbsverlag, 1891 [Druck von Ferd. Oestreicher]; rozsah: [1] fol., 84 s.;

⁴⁷ FLOUSEK, Jiří, a kol.: *Krkonoše: příroda, historie, život.* Praha 2007, s. 704–705.

rozměr: 14,5×9,4×0,4 cm. VKOL sig. 61.489. Mimo vlastní text obsahuje i reklamy a jízdní řády a ceník jízdného.

5. KLEIN, Philipp – KETTNER, Adolf: *Wegweiser für Touristen im Vereinsgebiete des mähr.-schles. Sudetengebirges. Unter Mitwirkung der Sectionsleitungen in Jägerndorf, Jauernig, Olbersdorf, Neustadt, Olmütz, Sternberg, Schönberg und Zuckmantel*. Freiwaldau, MSSGV, **1892** [tisk Aug. Strasilla, Troppau]; rozsah: [1] schematická mapa, 66, XIX s.; rozměr: 14,3×9,8×0,3 cm. VKOL sig. 55.934. Mimo vlastní text obsahuje i reklamy a jízdní řády.
6. KLEIN, Philipp–KETTNER, Adolf: *Wegweiser für Touristen im Vereinsgebiete des mähr.-schles. Sudetengebirges. Unter Mitwirkung der Sectionsleitungen in Freudenthal, Friedeberg, Grulich, Jägerndorf, Jauernig, M.-Neustadt, Neustadt O/S., Olbersdorf, Olmütz, Sternberg, Schönberg, Troppau, Weidenau und Zuckmantel*. Freiwaldau, MSSGV, **1895** [tisk Aug. Strasilla, Troppau]; rozsah: 89 s.; rozměr: 13,4×9,1×0,4 cm. VKOL sig. 56.469. Mimo vlastní text obsahuje i reklamy.

Turistické mapy Jeseníků do roku 1900 ve VKOL

1. *Touristenkarte des Sudeten-Gebirges*. Herausgegeben von Mähr. schles. Sudeten-Gebirgs-Verein in Gräfenberg-Freiwaldau; Entw. u. gezeichnet v. Oberlieut. Ripper; Lith. Anst. v. Wilhelm Zoeller, Wien. Gräfenberg-Freiwaldau, MSSGV, [1881]; rozměr: folium 48×62 cm (v rámu 41×52). Měřitko: 1 cm = 1 000 Schritte [kroků] – tj. 1 : 75 000. VKOL sig. 51.889. Dátace mj. viz přípisek: 31. 5. 1882 Gesch. des Sectionsvorstandes Scriptors W. Müller. Do černobílé mapy v rámu ručně dokolorováno turistické značení. K mapě přiložen doprovodný text vytištěný ve frývaldovské Titzeho tiskárně (patrně rovněž 1881).
2. *Special-Karte der mährisch-schlesischen Sudeten*; mit einem Carton der Gegend westlich von Jauernig; herausgegeben vom Mähr.-Schles. Sudetengebirgs-Verein; Ausgeführt im K. u. k. militär-geographisches Institut in Wien. Olmütz, Ed. Hölzels Buchhandlung, [1892]; mapa rozřezána a podlepena plátnem – celkový rozměr folia 79×70 cm, v rámu 63,5×62,5 cm (tzv. čistý rozměr bez podlepení). Měřitko 1 : 75 000. VKOL sig. 20.122. Turistické trasy vyznačeny červeně, státní hranice zeleně, tzv. Carreaux čili čtvercová síť modře.

Další Jesenika s pasážemi o turistice do roku 1900/1901 (přuvodci, topografie) ve VKOL

1. *Der Curort Ullersdorf in Mähren mit seinen Mineral- und Eisenmoorbädern und der Molkenkuranstalt.* M. Schönberg, Druck von F. Slawik, **1868**; 19 s. VKOL sig. 45.955.
2. KAPPER, Em.: *Der Kurort Gräfenberg (die erste Wasserheilanstalt) und dessen Umgebung dargestellt für Kurgäste und Touristen. Mit 2 Situationsplänen und 12 Ansichten.* Prag, Buchhandlung von Dr. Grégr und Ferd. Dattel, **1871** (Druck von J. S. Strejšovský); [1] plán, [1] obr. příl., [1] fol., 117, [3] s., [1] plán, [11] obr. příl. VKOL sig. 618.931.
3. TRAUTENBERGER, Gustav: *Das Tessthal in Mähren. Oro-hydrographisches. Naturhistorisches. Landwirtschaftliches. Industrielles. Ethnographisches. Geschichtliches. Topographisches. Balneologisches. Touristisches. Mit 4 Karten, 5 Ansichten und einer Tabelle.* Brünn, Tessthaler Seidenbau- und landwirtschaftlichen Fortbildungs-Verein, **1872** (Druck von Rudolf M. Rohrer); XI, 112 s., [1] tab., [3] mapy. VKOL sig. 54.166.
4. KETTNER, Adolf: *Führer duch die Curorte Gräfenberg-Freiwaldau und Lindewiese. Mit Illustrationen und Karten.* Freiwaldau, Druck und Verlag von A. Blažek, **1887**; [3] ff., 144 s., [10] ff., [1] plán, [5] obr. příl. VKOL sig. 59.284. Obsahuje reklamy a inzeráty, jízdní řád Moravsko-slezské centrální dráhy z roku 1886, fotografické přílohy, ilustrace, mapu a plán s názvem: *Wassercurort Gräfenberg in ösl. Schlesien* (autorsky signováno: Entw. von J. Ripper, k. k. Oberlieutenant).
5. *Curort Karlsbrunn in k. k. Schlesien. Trink-, Bade-, Milch- und Molkencur-Anstalt. Kaltwasser-Heilanstalt Massage und Terraincuren Klimatischer Curort.* Karlsbrunn, Im Selbstverlage der Badeverwaltung, **1899** (Druck von W. Krommer, Freudenthal); [1] tit., 12 s., [2] mapy, [2] foto. VKOL sig. 617.794.
6. TITZE, Betty: *Spaziergänge durch Freiwaldau, Gräfenberg und Umgebung.* Freiwaldau, Betty Titze, [**1901**]; 46 s., [35] ff. obr. příl. VKOL sig. 361.489 a 113.710. U první sig. původní zelená vazba s rámcem a květinovým černým dekorem a s vylaceným názvem. Na předsádkách a přideštech reklama nakladatelství Betty Titze. Obsahuje reklamy a inzeráty.

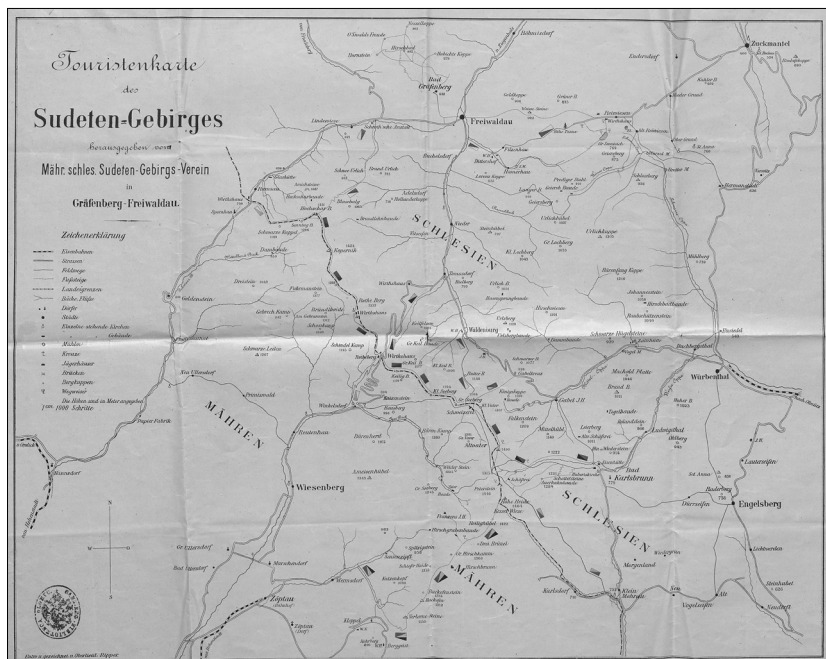
Oficiální materiály MSSGV ve VKOL

1. *Statuten des Gebirgsvereines der mähr.-schles. Sudeten und des Gesenkes.* Gräfenberg-Freiwaldau, MSSGV, 1882 (Druck von Ernest Titze, Freiwaldau); 16 s. VKOL sig. 46.881.

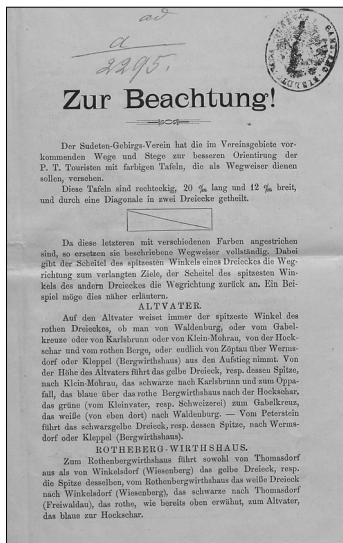

2. *Mittheilungen des mähr.-schles. Sudeten-Gebirgsvereines*. Freiwaldau, MSSGV, 1882–1884 (Druck von A. Blažek in Freiwaldau). Odpovědným redaktorem byl A. Kettner. První číslo vyšlo 2. července 1882. VKOL sig. II 50.068. Ve VKOL: 1882/ roč. 1, č. 1–4; 1883/ roč. 1, č. 5–10; 1883/ roč. 2, č. 1–6; 1884/ roč. 2, č. 7–8.
3. *Altwater. Organ des mährisch-schlesischen Sudeten-Gebirgs-Vereines* (od č. 3/1922 jako *Altwater. Zeitschrift des mähr.-schles. Sudeten-Gebirgs Vereines*). Freiwaldau, MSSGV (různí tiskaři). VKOL sig. II 55.524. Ve VKOL roky 1885–1935.
4. *1881–1931. Altwater. Festschrift zur 50-Jahrfeier ds Sudetengebirgsvereines*. Freiwaldau, Hauptvorstand des Sudetengebirgsvereines, 1931 (Druck von Adolf Drechsler, Troppau); 350 s., [25] ff. VKOL sig. 608.668.

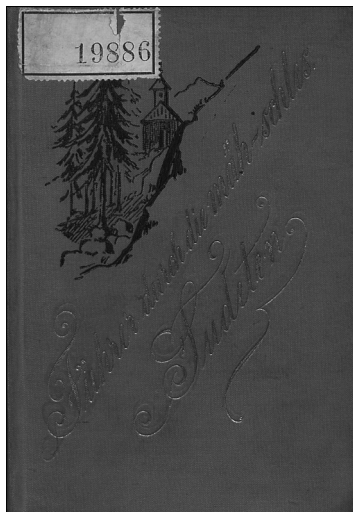
Obrazová příloha:

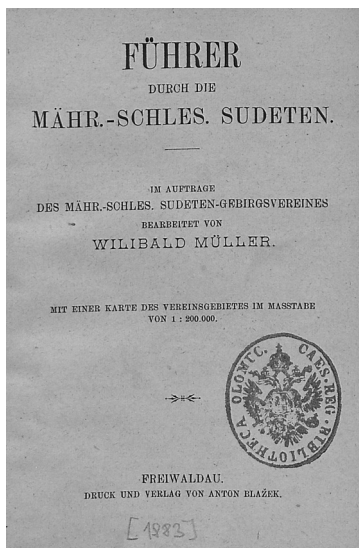
Obř. 1: Nejstarší turistická mapa Jeseníků z roku 1881

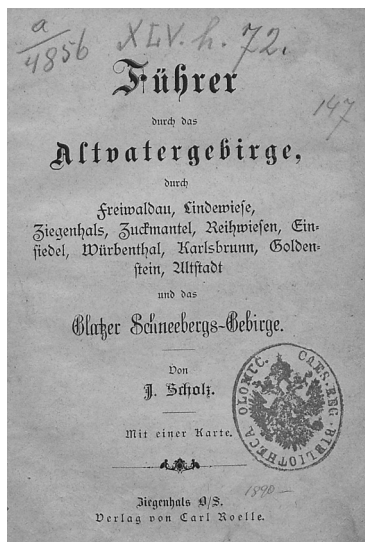
Obr. 2: Nejranější oficiální informační materiál pro turisty v Jeseníkách z dílny MSSGV – líc

Obr. 3: Přední deska vazby prvního jeseníckého průvodce z roku 1883

Obr. 4: Titulní list prvního jeseníckého průvodce

Obr. 5: Titulní list Scholzova průvodce z roku 1890

Obr. 6: Titulní list průvodce vydaného roku 1891 v Šumperku

Obr. 7: Úvodní list spolkového časopisu MSSGV z roku 1896